

שיאי"ם

שייכות, אוטונומיה, יכולת, מוטיבציה/מכוונות עצמית/מנהיגות, מצוינות

פיתוח מצוינות ומנהיגות בקרב תלמידים בדואים

התוכנית פעלה בשנים תשס"ח – תשע"א בישוב הבדואי כסיפה

שיאי"ם הנה תוכנית מערכתית רב-שנתית לפיתוח מנהיגות ומצוינות. התוכנית פועלת במעגלים שונים: תלמידים, מורים והורים, בשיתוף עם גורמים שונים בקהילה. התוכנית משלבת למידה, המבוססת על הוראה תומכת מוטיבציה ולמידת חקר חוויתית של סוגיות רלבנטיות לחיי התלמידים, לצד פעילויות לקידום מנהיגות ומצוינות, פעילות חברתית ומיזמים למען הסביבה והקהילה.

שם התוכנית "שיאי"ם" מעיד על התפיסה החינוכית ועל מושגי היסוד של התוכנית. התוכנית מבוססת על ידע תיאורטי ומחקרי בתחום של פיתוח הכוונה עצמית בראיה רב-תרבותית (תיאורית הכוונה העצמית, Deci & Ryan, 2000). בבסיס התוכנית עומדת ההנחה שעל מנת לקדם התפתחות אופטימאלית בקרב תלמידים ומוטיבציה אוטונומית ללמידה ולמעורבות למען הקהילה, חשוב ליצור סביבה שתמוך בצרכים פסיכולוגיים בסיסיים: שייכות, מסוגלות ואוטונומיה.

בשנים תשס"ח-תשע"א פעלה התוכנית בבית הספר אלפארוק בכסיפה. להובלת התוכנית היו שותפים המרכז למוטיבציה והכוונה עצמית, במכללת קיי ומפעל רותם אמפרט-כיל.

התוכנית הותאמה לצרכים הייחודיים של בני הנוער הבדואי בדרכם ללימודים האקדמיים. אחד האתגרים הניצבים כיום בפני הקהילה הבדואית הנו להגדיל את אחוז התלמידים שמתקבלים למגוון תחומי למידה במוסדות להשכלה גבוהה. תוכנית שיאי"ם חברה לאתגר זה.

התוכנית פעלה בשכבות הגיל ח' עד י"א, כתוכנית התפתחותית, זאת במעגלים מערכתיים שונים: מורים, הורים, תלמידים, בשיתוף של גורמים שונים בקהילה – המועצה המקומית, משרד החינוך, רשת עמל, השירות הפסיכולוגי חינוכי בכסיפה ונגב בר קיימא. במסגרת התוכנית אותרו תלמידים מצטיינים הלומדים בכיתות ח'-י"א בבית הספר אל-פארוק בכסיפה. הקריטריונים לבחירת התלמידים היו יכולות לימודיות לצד יכולות תוך ובין אישיות ופוטנציאל למנהיגות. במטרה לפתח מנהיגות שמה התוכנית דגש על מעורבות פעילה בקהילה, ועל פיתוח מודעות ועשייה למען הסביבה הטבעית והאנושית.

מטרות על של התוכנית

- טיפוח קבוצות תלמידים מצטיינים כראש חץ ומודל למצוינות פורצת דרך בתחומי למידה ומנהיגות.
- טיפוח אוטונומיה ומנהיגות בקהילה ברמה מערכתית-יישובית (תלמידים-בית ספר-קהילה).
- הטמעת עקרונות לפיתוח בר קיימא בבית הספר וביישוב.

מטרות - תלמידים

- ❖ טיפוח כישורי מנהיגות והכוונה עצמית לפעילות קהילתית-סביבתית ולמידה.
- ❖ יצירת מעורבות פעילה (ליזום, לתכנן ולבצע) של בני נוער בתהליכי שינוי בקהילה/יישוב.
- ❖ הפנמת ערכים של נתינה, התחשבות ואכפתיות ביחס לסביבה האנושית וביחס לסביבה הפיסית-טבעית.
- ❖ פיתוח תמונת עתיד והרחבת ההזדמנויות למקצועות לימוד מגוונים וחדשים, ביניהם מקצועות בתחום הסביבתי-אקולוגי.
- ❖ פיתוח חשיבה מדעית – באמצעות למידת חקר של סוגיות פוריות רלבנטיות לקהילה (ראה/י מודל קהילה חוקרת קהילה).

מטרות - יישוב / קהילה

חיזוק מוטיבציה לשינוי ושיתופי פעולה – מורים, הורים (אבות, אמהות), אנשי רשות, אחרים. הובלת מיזמים סביבתיים ושינויים בסביבה הפיסית בבית הספר וביישוב.

אוכלוסיית יעד

- בכל שכבת גיל למדו כ-25 תלמידים מצטיינים. בכיתות ח'-ט' מספר התלמידים היה גדול יותר.

סגל תוכנית המצוינות

בתוכנית היו מעורבים מנהלי בית הספר, רכז תוכנית מטעם בית הספר, מנחי נוער – יועצים חינוכיים ומורים למקצועות הרלבנטיים. את התוכנית ניהלה מטעם המרכז למוטיבציה והכוונה עצמית ד"ר חיה קפלן. ד"ר אמנון גלסנר ליווה את שכבת י' בפיתוח למידה מבוססת פרויקט (חקר סוגיות פוריות) וחשיבה יצירתית.

תפיסה – טיפוח מוטיבציה אוטונומית והכוונה עצמית ברמת הפרט והמערכת

במרכזה של גישה זו טיפוח הכוונה עצמית¹, קרי, טיפוח התלמיד כאדם אוטונומי, החי בסביבה (כיתה, בית ספר, יישוב) תומכת אוטונומיה, תוך זיקה לתרבות ולקהילה. סביבה כזו עשויה לתמוך בסיפוק של צרכים בסיסיים: תחושת בטחון ושליטה ולקהילה במעגליה השונים, תחושת מסוגלות העומדת בבסיס הצבת מטרות ומימושן הן בבית הספר והן בקהילה, וטיפוח זהות אוטונומית ייחודית, העומדת בבסיס של יזמות ומנהיגות. במעגל המערכתי-קהילתי הוצבו מטרות הנוגעות לטיפוח אוטונומיה יישובית. המסר – מנהיגות בקהילה של הורים ותלמידים. כך מרמה פרטנית של טיפוח אוטונומיה בקרב תלמידים כוונה העבודה לטיפוח אוטונומיה וזהות ברמה יישובית-קהילתית.

עקרונות ודרכי פעולה – כללי

- ♦ **עבודה מערכתית כוללת** – מבית הספר לקהילה הרחבה.
- ♦ **רצף התפתחותי** - בנייה מדרגית של ידע, מודעות וכישורים במהלך השנים.
- ♦ **חיבור בין מודעות אקולוגית-סביבתית למודעות חברתית-קהילתית**. דאגה לסביבה ולאדם החי בה.
- ♦ **מהקרב-לרחוק**. כיתה – בית ספר – קהילה – הארץ- העולם - כדור הארץ. העבודה החלה בחט"ב בפעילות בכיתה (איכות חיים וסביבה בכיתה שלי), דרך מיזמים בבית הספר ויציאה לקהילה ומכאן להיכרות עם הסביבה הרחוקה יותר בארץ ובעולם.
- ♦ **התנסות חוויתית**, חשיפה לנושאים חברתיים וסביבתיים, התמודדות עם דילמות קהילתיות וסביבתיות, ומפגשים עם דמויות מודל.
- ♦ **שילוב בין חינוך לערכים פרו-חברתיים ובין תהליכים פדגוגיים**. החל מכיתה י' – תהליכי ההיכרות עם הקהילה שולבו בלמידה של כישורי חקר וחשיבה וכתבת עבודות מדעיות, שמכוונות לרווחת היישוב.

ראה תרשים

הצגת מכלול תוכנית שיא"ם

¹ ראה/י: Deci & Ryan, 2000, 2006; Kaplan & Assor, 2012.

תיאור התוכנית

התוכנית פעלה במספר צירי פעולה:

למידה – לימודי סביבה (בערבית), אנגלית ועברית, מיזוג תכנים בדגשי סביבה-חברה. הציר התכני שהוביל את למידת השפות הנו לימודי הסביבה. בכיתות י'-י"א יושם מודל של 'קהילה חוקרת קהילה' – פיתוח חשיבה מדעית ותהליכי חקר סביב סוגיות פוריות, הקשורות לחברה ולסביבה. תחום זה שילב יזמות צעירה, למידת חקר ומעורבות בקהילה.

קהילה – התלמידים ביצעו מחקר פעולה שיתופי-ביקורתי, בליווי שיח רפלקטיבי. הם למדו להתבונן בקהילה, לזהות צרכים, להשתמש בכלי חקר, לבנות תוכניות פעולה בקבוצות עניין ולהוביל מיזמים קהילתיים בדגשים של סביבה וחברה, לערוך משוב, לכתוב דוח מסכם, וזאת במעגלי עשייה חוזרים ונשנים ('מעגלי יוזמה'). תוך כדי תהליך זה הם רכשו כישורים, כמו: הצבת מטרות, תכנון, עבודת צוות, קבלת האחר, ועוד. את התלמידים הנחו יועצים חינוכיים בעלי כישורים מתאימים.

העצמה ודיאלוג – מפגשי דיאלוג עם יועצים חינוכיים, סוורים וטוילים בדגשי אקולוגיה, סביבה, אתגרים והיכרות עם הארץ, סמינרים של מנהיגות, מפגשים עם דמויות לחיקוי והזדהות מתוך הקהילה, סוורים להיכרות עם עולם העבודה, מפגשים עם אומנות, תיאטרון, ביקורים במוזיאונים, ועוד.

בנוסף לדיאלוג השוטף סביב הפעילות בקהילה והלמידה אודות עצמי והסביבה שלי, קיימו המנחים סדנאות שהתמקדו בפיתוח כישורים הקשורים לתהליכי למידה ולתהליכי התפתחות קריירה וזהות וקידום תהליכי אקספלורציה ובחירה של תחום למידה.

פעילות מערכתית – נערכו השתלמויות למחנכים, מפגשי הורים, שיח קהילה הורים ותלמידים, פעילויות ייחודיות לאבות ולאמהות ושיתופי פעולה עם גורמים שונים בקהילה. כך למשל, אחת לשנה התקיים שבוע סביבה-קהילה, במסגרת שבוע זה הועברו הרצאות על ידי אנשי רותם אימפרט ונגב בר קיימא, התלמידים הכינו בעצמם מרכזי למידה לכלל תלמידי בית הספר בתחומים של סביבה ואקולוגיה והרצו בכיתות. כמו כן, התקיימו מעגלי שיח קהילה הורים-תלמידים.

תהליכי הערכה. התוכנית לוותה במגוון כלי הערכה במטרה לבחון את השפעות התוכנית ולבדוק גם את ישימות הרעיונות, העומדים בבסיסה. כלי ההערכה/כללו שאלונים, ראיונות, תיעוד, צילומים, פורטפוליו של התלמידים, שאלוני שביעות רצון, דוחות מנחים, ועוד. בתוכנית "קהילה חוקרת קהילה" פותחו כלי הערכה ייחודיים, ביניהם: חיבורים, מפות מושגים, ניתוח שאלות, ועוד.

מה אמרו התלמידים?

סוהה, תלמידת כיתה ט': "מטרת התכנית היא לבנות קבוצת נוער שחושבים ביחד ומנסים לעזור לאחרים. הקבוצה הזו תנסה לעשות שינוי במידת האפשר בתוך הכיתות, בשכבה, בבית הספר ואפילו בקהילה... אנחנו חיים בתוך יישוב שכל אחד אכפת לו מעצמו... ובכך אף אחד לא שם לב לסביבה שבה אנחנו חיים..אני רוצה לראות יישוב מלוכד שיש בו אנשים שאכפת להם ומוכנים לעזור, אני רוצה לראות חברה דואגת לעצמה ומודאגת מכל הבעיות הסביבתיות... אני רוצה לראות יישוב נקי וירוק..".

מחמד, תלמיד כיתה י': " מצוינות בעיניי זה להצטיין בכל התחומים... להצטיין מבחינה לימודית וחברתית... מצוינות זה לעזור לאחרים ולעשות את הכל ביחד, מצוינות זה לחשוב מצוין, זה לדעת מה אתה רוצה ואיך אתה יכול לבצע אותו בצורה הנכונה...אנחנו יכולים להוביל ולעזור והגיע הזמן שכל האנשים יאמינו בכוחות וביכולת השינוי אצל הצעירים... לעוד דבר אני רוצה להתייחס והוא שאם אנחנו לא נדאג ליישוב שלנו, אף אחד לא ידאג לו, אנחנו צריכים להתייחס לקהילה וליישוב כסביבה תומכת וחמה ושהיא שלנו ולא כסביבה ויישוב זר כאילו הוא לא שייך לנו בכלל...".

מה אמרו ההורים?

הורה: "התכנית דואגת גם להורים... מזמינים אותנו לשיחות ולמפגשים, רואים בנו שותפים מלאים וזה טוב שההורה ירגיש שהוא חלק...בתכנית מעורבים גם מורים מתוך בית הספר והם מורים מובילים... ולפי דעתי זה מראה על חשיבות התכנית ועל הרצון של ביה"ס בהצלחת התכנית ובהצלחת התלמידים. במפגש ההורים האחרון (שיח הקהילה) ראיתי את העבודה של התלמידים ונדהמתי... הבנתי שהסביבה ביישוב הינה סביבה מוזנחת וזה רק באשמתנו... וגם הבנתי כמה שהילדים שלנו יכולים לעשות שינוי, נדהמתי לשמוע מה הם אומרים, יש להם מה להגיד.. אנחנו צריכים להתלכד, להאמין בהם ולתת להם יד עוזרת".

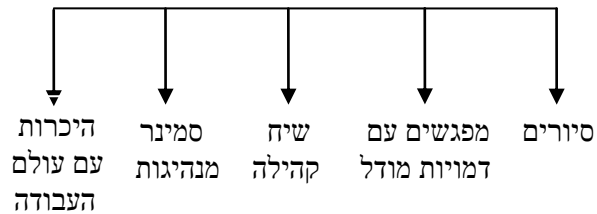
שיאי'ם באקדמיה ובקהילה

מעטפת מערכתית

סדנאות מורים, פורום הורים, מפגשי הורים (גברים, נשים), סיורים, מיזמים משותפים עם התלמידים

ציר העצמה

- סיורים בדגשים של אקולוגיה, סביבה ואתגרים, הכרת הארץ, הכרות עם עולם העבודה, סמינר מנהיגות.
- מפגשים עם דמויות מודל ומנהיגים בקהילה.
- שיח רפלקטיבי, בדגשים של הכוונה עצמית והתפתחות קריירה.
- העשרה בתחומי רוח ותרבות.
- חשיפה לנושאים חברתיים.
- וסביבתיים, דין בדילמות, שיח קהילה עם הורים.

ציר קהילה

- תהליכים קבוצתיים ושיח רפלקטיבי, בהובלת מנחי נוער.
- פתוח כישורים (הצבת מטרות, תכנון, עבודת צוות, ועוד).
- מיזמים קהילתיים בדגשים של סביבה, אקולוגיה וחברה.
- מעגלי יוזמה על פי עקרונות של מחקר פעולה.
- שילוב עם תהליכי חקר ויזמות.
- פורטפוליו קהילה – אישי וקבוצתי.

ציר למידה

- ת"ל בית ספרית התפתחותית - רב שנתית, בדגשי מצוינות ומנהיגות.
- לימודי סביבה ואקולוגיה, שפות, חשיבת חקר מדעית.
- שילוב תכנים בין התחום הפדגוגי לימודי ובין התחום הקהילתי-סביבתי.
- למידת חקר סביב סוגיות פוריות, משולב עם מיזמים בקהילה.
- חיבור לתהליכי התפתחות קריירה.

